

Några ord om språket i Husaviks- breven

Björn Hagström

1.

Det enda större medeltida dokument som finns bevarat från Färöarna är de s. k. Husaviksbreven, som är ett transkript av »segs opin bref med hæilum ok oskodum hangande jnsiglum, so liodande ord fyr ordd sem her segir.« Originalbreven från 1403–1405 finns inte bevarade. Transkriptet är daterat i Tórshavn den 3 juli 1407 och nedtecknat på den ena sidan av ett stort pergamentblad.¹⁾ Husaviksbreven är tryckta i *Diplomatarium Norvegicum I* samt i dr Jakobsens *Diplomatarium Færoense*.

Husaviksbreven är av stort interesse för språkforskaren på grund av den exakta dateringen, textens omfång och det rika ordförrådet. Texten är skriven av en hand och upptar en yta av omkring 18 cm höjd och 51 cm bredd. Stilen är driven, jämn och lättläst. Förkortningar används måttligt; ofta står ändelser utskrivna, även om de lätt kunde ha förkortats. Förkortningstecken används konsekvent och förväxlas aldrig. En egenhet hos skrivaren är, att han gör mycket liten skillnad mellan e, a och o. I ett par fall är det omöjligt att avgöra, om man skall läsa *annur* eller *onnur*.

¹⁾ Universitetsbiblioteket i Köpenhamn, AM, fasc. 100, 2a.

Breven berör arvet efter den rika Guðrun Sjúrdardóttir i Húsavík på Sandoy. De forskare som haft anledning att syssla med breven, framhåller gärna deras stora kulturhistoriska intresse. De »lata ein skilja, kvussu fólk livdu í stórmannshúsi í Föroyun nakað firi og um ár 1400«¹⁾ och de ger oss också en uppfattning om de livliga personliga förbindelserna mellan Färöarna, Shetland och moderlandet Norge — i synnerhet Vestlandet med Bergen.

2.

I uppsatsen »Um föroyskt mál firr í tíðini og kvat ið upplisast kann harum av teim gomlu fodnbrovunun«²⁾ gör dr Jakobsen en sammanfattande bedömning av språket i de äldre av de dokument, som tryckts i *Diplomatarium Færoense*. Han karakteriserar språket i »okkara fodnbrov (em bætisbrov)« som »gamalnorskt, stundun við föroyskun eginmerkjun. Úttalan av tí föroyska málinun hevir, sum vera man, longu tá brotið ikki heilt litið av frá úttölunu av teim imsu norsku málförunun, men hetta kemur ikki fram í skrift uttan einkulta ferð.« När Jakobsen i det följande ger exempel på färöiska språkdrag, hämtar han sitt material huvudsakligen från Husaviksbreven: »Föroysk málmerki eru t. d.: skilgitin (firi eldri: skilgetin) í brævi av 1404, nr. II 4³⁾; samanber »fingid (firi eldri: fengit)« og »gingin (firi eldri: gengin)« í teim hetlendsku brövnun;⁴⁾ i firi e her í fremra stavilsi man hava verið föroyskt eisini um ta tíð. Í brævi II 4 við orðinun »skilgitin« stendur tó eitt sindur attari »skilgettin« og »skilgetna«, deydh, »þa bleif hon deydh,« í áðurnevnda brævi II 4, er föroyskt firi eldri og gamalnorskt »dauð« (niföroyskt: deyð, úttalað »dæi«). Longu um ár 1400 fer tá tvíljóðið »au« at

1) J. Jakobsen i *Dipl. F.* sid. XXXVI.

2) *Dipl. F.* sid. XXXVII—XLII.

3) Siffran II avser Husaviksbreven, siffran 4 brevets nummer.

4) Av originalbreven är fyra daterade på Färöarna och två på Shetland. Här avses breven nr. 5 och 6.

vera »öy« edla »ey« (við umljóð, i=umljóð). toa (tóa) = tvá (tveir), í brævi II 3, er föroyskt; »tógvir, tógva, tógvar (eldri: tóir, tóa, tóar)« kemur ofta firi í teim föroysku kvæðunum. Á sama hátt er »þrier (þri=er)« í brævi II 2 föroyskt; í níføröyskun er »þriir« tríir« vorðið »tríggir«; í oldn. eitur tað »þriir«.

Som felskrivingar på grund av färöiska språkvanor nämner Jakobsen: *huast* (= kvaðst), *hrentadi* (= rentaði), *hred* (= réð). Alla tre exemplen är omvända skrivingar efter övergången *hv* till *kv* och bortfall av *h* framför *r*.

Den hittills utförligaste redogörelsen för språket i Husaviksbreven har Marius Hægstad lämnat i Anmälan av »Diplomatarium Færoense I av Jakob Jakobsen«. ¹⁾ Han börjar sin framställning med att lokalisera språket: »Transskriftabrevet av 3 juli 1407 med sine 6 vidissar er skrive paa eit vestnorsk maalföre; det hev baade islandske, ser= norske (ogso svenske ell. danske) og færöyske maalmerke.« Hægstad redogör därefter för vad han anser vara isländska, sarnorska och färöiska språkdrag.

Som isländsk bedömer Hægstad skrivningen *Hrossa landsstrond* (namn på en norsk bygd); vidare »æ eller e for œ (lang ø): dæmt 36:8 forseman 37:1 armædi 37:13 hægendem 42:7 hegendum 39:1 grænt 40:7 (42:1)« ... »feðr 44:14 asg for foður tyder paa yvergang ogso av eldre o til e (eller dat. for akk.);« ²⁾ Dock anser Hægstad, att skrivningarna *Hragnilld*, *hred* och *hrentadi* är otänkbara hos en isländsk skrivare; det er uskynelegt at ein islending skulde skriva gale hr i alle desse höve«.

Som sarnorska språkdrag upptar Hægstad följande former: »allum 38:1 allunghis 37:5 annur 42:3 kannur 39:17 fyr sagdu 37:11 umfram glitadum, sprangadum og fleire dilike former; wnda 37:15 (for undan) Siurda 44:3 gen. (for Sig=

¹⁾ Arkiv för nordisk filologi nr. 26, 1910, sid. 219–221.

²⁾ Siffrorna efter beläggen hänvisar till sida och rad i Dipl. F. I formen hægendin 42:7 har Hægstad tryckfel. Dipl. F. har —i— i sista stavelsen såsom handskriften.

urðar) lendænar 41:17 apl (for lendarnar), Anbiornar 38:10 gen., til linda stad 41:15 sy(s)lumann 48:4 nsg, logrettu mann 43(47) nsg, logman 47:5 nsg, met, mett 38:5 (3 gg, for vit pron.) mer 36:6 37:17 (for vér pron.), en 46:7 ofl. (= ef), bode 37:7 konj. (for bæði).« ... »Til sernorsk lyt me vel ogso rekna yvergangen fraa þ til t, som formerne tora 40:10 (þora v.), trættan, num. 39:5 tuert 41:16 (þuert), og umvendt þranskraftabrev 48:18 (tryckfel för bref) tydeleg nok viser; denne yvergangen kunde ogso vera færöysk, men det er ikkje mykje rimelegt at dei paa Færöyarne alt umkr. 1400 skulde ha mist þ-ljoden, som i Norig paa denne tidi berre her og kvar hadde bytja vika for t« ... »Fraa norsk skrift stend ogso se 36:2 47:2 48:2 (etter svensk for siá) og kannhenda bleif 44:16.«

Av de former som Jakobsen tagit upp som färöiska (se sid. 19 ovan), anser Hægstad endast »toa og þrier deydh« vara »reine serformer for Færöyarne«.

Hægstad slutar sin framställning om Husaviksbreven sålunda: »Alle dei trygge færöyske maalmerki finst i dei brevi som er avskrivne etter færöyske opphavsbreve. Og med di desse maalmerki er so faa etter maaten mot dei norske, dreg eg ut at det er ei norsk hand me hev fyre oss. Brev nr. 4, som er avskrive etter eit opphavsbrief fraa Videreide, er likevel i det heile og store so fritt for framand paa verknad, at det gjev ei tolleg god prøva paa færöysk fraa 1404.« Samma ásikt om brev 4 har Hægstad även i Færöysmaal: »det synest gjeva eit heller godt bilæte av færöysk, som me maa tru maalet hev vore umkr. 1400.«¹⁾

I sin undersökning av språket i den s. k. Lund 12, »Færöysk tradisjon i norrönt mål« 1936, har Mikjel Sörlie även granskat språket i de äldsta breven och uppteckningarna från Färöarna.²⁾ Om Husaviksbreven skriver han:

1) Færöymaal i Vestnorske maalföre fyre 1350, II 2 andre bolken, s. 63.

2) »Lund 12« — i Norges gamle Love IV benämd Hist. Litt. 12 fol. — är en fornnorsk laghandskrift i universitetsbiblioteket i Lund. Sörlie anser, som det tycks på goda grunder, att skrivaren varit färing.

»de bærer alle det samme målpreg. At en nordmann skulde ha skrevet transkriptet av brevene, som Hægstad antar, er ikke rimelig; selve transkriptbrevet som innrammer brevene — med former som *æður* (= *eða*), *prestur*, *vær* (= *vér*), *hær* —, er nok skrevet av en færing.«

3.

Språket i Husaviksbreven har som synes bedömts något olika av skilda forskare. Vissa skrivningar har ansetts tyda på att skrivaren varit norrman, andra språkdrag i dokumentet pekar mot Island, och vissa former har — särskilt av dr Jakobsen — betraktats som typiskt färöiska. I det följande skall dessa olika inslag i Husaviksbrevens språk diskuteras.

Hægstad har givetvis rätt när han finner det osannolikt, att en islänning skulle skriva *hr*— felaktigt (se sid. 20) ty *h* framför *r* är bevarat i isländskan men har fallit bort i de övriga nordiska språken. Skrivningarna med *hr*— i Husaviksbreven visar endast påverkan av isländsk skrifttradition, men de återger inte skrivarens uttal.

Som ett isländskt drag bedömer Hægstad delabialiseringen av långt *ø* (»æ eller e for *œ* (lang *ø*)«, se sid. 20). I nutida färöiska är visserligen uttalet *e* för *ø* främmande, men det har tidigare förekommit dialektalt. Jakobsen uppger sålunda som en egenhet för spåket på Skúvoy, att både kort öppet och långt slutet *ö*-ljud« udtas med meget svag labialisering, nästen som henholdsvis *æ* og *eø*.¹⁾ Senare har Sörlie visat, att denna delabialisering ej varit begränsad till Skúvoy; den är ett utmärkande drag i Johannes Klementsens kvaduppteckningar på Sand-mål.²⁾ Det kan alltså tänkas, att former som *dæmt* och *grænt* i Husaviksbreven icke blott ansluter sig till isländsk skrifttradition utan att de även haft stöd i ett äldre dialektuttal på Färöarna.

Hægstad antar, att Husaviksbreven skrivits av en norr-

1) Färösk Anthologi I, sid. 460.

2) Sörlie, anført arbete, sid. 46–47.

man — dock med en viss reservation för brev 4 (se sid. 20). Därvid stöder han sig på en rad skrivingar, som han uppfattar som särnorska, dvs former som hör hemma endast i Norge.

Framför allt är det de många formerna med uteblivet u-omljud som har ansetts peka på en norsk skrivare. Man har allmänt haft åsikten, att u-omljudet skulle ha varit tämligen konsekvent genomfört i de norska västerhavs-kolonierna. För färöiskans del skriver Hægstad bl. a.: »... er der all grunn til aa tru, at u-ljodbrigdet hev vore gjennomført i tristavingsord liksom i islandsk og vestnorsk«. ¹⁾ Emellertid visar senare undersökningar ²⁾, att de omljudslösa formerna i äldre färöiska texter är så talrika, att de inte gärna kan förklaras enbart som norskt inflytande utan måste ha haft stöd i uttalet. Sålunda finns i Svabos vis-handskrifter åtskilliga numera försvunna omljudslösa former. Skrivingar som *hanum*, *allur* och *annur* i Husaviksbreven har nämnts som »påfallande» ³⁾ och »undtagelser og dobbelt-former» ⁴⁾. Emellertid bör formen *hanum* avföras från diskussionen; i handskriften skrivs formen aldrig ut utan förkortas *hm*, och detta har Jakobsen i *Diplomatarium Færoense* återgivit dels med *hanum* (2 gånger i brev 1), dels med *honum* (brev 5). Skrivingarna *allum* och *annur* är kanske inte så överraskande. Det gäller ord, som borde ha vokalväxling inom paradigmet (a-ø). Denna växling är rent fonetiskt betingad och har ingen funktionel betydelse — som fallet är vid *ark: ørk*, *far: før* etc. —, varför böjningen lätt har kunnat vackla mellan former med och former utan omljud i analogi med *alla*, *allir*, *annan* etc.

Även andra ordformer, som av Hægstad betraktats som

¹⁾ Færöymaal, sid. 74, Merknad 427.

²⁾ Se t. ex. Håkon Hamre, Færöymålet i tiden 1584—1750, Oslo 1944, särskilt sid. 13—21, samt Gun Widmark, Det nordiska u-omljudet, I, Uppsala 1959.

³⁾ Sörllie, anført arbete, sid. 34.

⁴⁾ Hamre, anført arbete, sid. 19.

särnorska, kan man finna paralleller till i säkra färöiska texter. Formen *wnda* utan *n* (= undan) står som förled i en sammansättning: *wnda skilldu*. I nutida färöiskt talspråk försvinner ofta *n* framför *sk*. Stundom nasaleras den föregående vokalen. Svabo skriver t. ex. *meskur* för *menskur* (3 gånger i Sigmunda kvêai).

Formen *Siurda* (för Sigurðar, genitiv) är välkänd från kvadsspråket och blir inte mindre färöisk, därför att den även är norsk.

Skrivningen *lendænar* återger enligt Hægstad formen *lendarnar*, varvid *æ* för *a* skulle vara norskt. Något annat fall av skrivningen *æ* för trycksvagt *a* finns inte i breven. Nutida färöiska känner endast pluralen *lendar*, men i forn-språket fanns även böjningen *lendir*, varför skrivningen *lendænar* kan återge ett *lendirnar*. Den palatala ändelsesvokalen i Husaviksbreven skrivs i de allra flesta fall *i*, men *e* förekommer också, liksom enstaka *æ*.

Inte ens *bode* (för bæði, konjunktion) är särnorskt. I nutida färöiska dominerar visserligen *bæði* – og helt, men vi behöver inte gå längre tillbaka i tiden än till Svabo för att finna färöiska texter, där *báði* är vanligast. (Svabo: *bâai* – o).

Beträffande övergången av *p* till *t* är de språkliga källorna så torftiga, att de ej ger klart besked om när övergången äger rum. Att de fyra felskrivingarna i Husaviksbreven (se sid. 21) beror på vacklan i uttalet är givet. Men att skrivaren därför skulle vara norsk, är inte självklart. Att den med Husaviksbreven samtida »Skipan um þingfaratoll« brukar *p* rätt bevisar inte mycket. Där finns endast några få ord som har *p* och likaså endast tre eller fyra ord på *t*, där man kunde tänkt sig *p* felaktigt insatt. Som jämförelse kan nämnas, att *p* skrivs rätt hela 56 gånger i Husaviksbreven. Även sedan uttalet börjat vackla, har det varit ganska lätt att skriva »rätt« av tradition och vana i egenamn som *þorberg* och *þorstein* samt i pronomen som *þu*, *þessi* etc.

4.

Efter denna diskussion av de enligt Hægstad norska språkdragen i Husaviksbreven är jag inte benägen att dela dennes åsikt, »*at det er ei norsk hand me hev fyre oss*». Forskningen har efter Hægstad kommit till resultat som betydligt reducerar de särnorska dragen. Sålunda kan efter Gun Widmarks undersökningar av u-omljudet inte längre former som *allum* och *annur* i en text betraktas som absolut säkra kriterier på att språket är fastlandsnorskt, och i flera fall kan man i Svåbos vishandskrifter finna former, som i ett annat sammanhang skulle ha uppfattats som särnorska, därför att de är främmande för nutida färöiska och belägg saknas i de medeltida färöiska källorna.

Vid bedömningen av ett aktstycke som Husaviksbreven kan man emellertid inte heller väga de olika språkdragen rent kvantitativt mot varandra. Man måste ta hänsyn till hela kultursituationen och förutsättningarna för en färöisk skrifttradition.

Färöarna hörde ju sedan 1035 politiskt till Norge, och färingarnas förbindelser med yttrevärlden gick under medeltiden framför allt över Bergen, både materiellt och kulturellt. Norsk lag gällde på Färöarna, och åtminstone en norsk lagbok, den s. k. »Stockholm 33«, innehållande bl. a. Yngre Gulatingslagen, har bevisligen varit på Färöarna och sannolikt tillhört lagmansstolen.¹⁾ Det är rimligt att anta, att färingarna oreflekterat följt norsk skrifttradition och att man knappast kan ha haft något intresse av att hävda den språkliga egenart, som ändå måste ha funnits. Om man sålunda tar hänsyn till att skriftspråket i allmänhet är mera traditionsbundet än talspråket, kan man dra slutsatsen, att den faktiska dialektskillnaden varit större än vad jämförelsen mellan färöiska och fastlandsnorska dokument utvisar. Språket i de av färingar skrivna aktstyckena från medeltiden

¹⁾ Stockholm 33 = Perg. 4to nr 33 i Kungl. Biblioteket i Stockholm. Om denna handskrift se Jón Helgason i *Útiseti* VI, 1951.

tiden är alltså norska med mer eller mindre påfallande färöismer. (Se Jakobsen sid. 19).

Något helt färöiskt skriftspråk når man inte fram till före reformationen, och då får den norröna skrifttraditionen vika för den danska kyrkans.

Med denna syn på skrifttraditionen vill man inte gärna tillmäta de norska dragen i Husaviksbreven lika stor vikt som de färöiska. Det torde inte vara för djärvt att anta, att Husaviksbreven ger en god bild av det skriftspråk, som lagmän och präster m. fl. brukade på Färöarna omkring 1400. Jag anser det mycket troligt, att, som Sörlie förmodar, en färing har utfört avskriften. Det bör framhållas, att någon skillnad i språkformen mellan de brev, som skrivits av efter färöiska original, och de vars original daterats på Shetland, svårigen kan påvisas.

Även om vi inte kan räkna med att detta skriftspråk i alla enskildheter återspeglar det dåtida uttalet på Färöarna, utgör Husaviksbreven ändå på grund av sin omfattning och sitt rika ordförråd en av våra viktigaste källor till kunskap om medeltida färöiska.

SUMMARY

In the present paper is discussed the language of a medieval document, the Húsavík letters (»Húsavíkbröviní«), which is a transcript, dated in Tórshavn in 1407, of six legal documents written in 1403–1405 in the Faroes and Shetland. The Húsavík letters concern the legacy from Guðrun Sigurðardóttir at Húsavík in Sandoy, who was famous for her wealth.

The document, which is kept in the University Library in Copenhagen (AM, fasc. 100, 2a), was published by the Faroese philologist Jakob Jakobsen in *Diplomatarium Færoense* I in 1907. Jakobsen characterized the language used in the Húsavík letters and other medieval documents from the Faroes as »Old Norse, sometimes with Faroese features« (e. g. *i* instead of *e* in »skilgitin« / true-born / Old Norse *skilgetin* and »gingin« / gone / Old Norse *gengin*; »deydh« / dead / for Old Norse *dauð*; »toa« and »þrier« / three / for Old Norse *tvá* and *þrír*).

In a review of Jakobsen's book Marius Hægstad examined the language of the Húsavík letters. He concluded that the transcript had been written by a Norwegian hand, as he found so many forms that were unknown in the North Germanic dialects west of Norway, above all the considerable number of words without mutation of a to o (or ö) when u follows in the next syllable. (Forms like »annur« and »allum« for onnur and ollum.)

Another Norwegian scholar, Mikjel Sörle, finds it most probable that the writer of the transcript was a Faroese.

The author of the present paper discusses the different features in the Húsavík letters, and points out that research work in recent times shows us that forms without mutation of a may be found also in western old colonies of Norway, e. g. in Svabo's 18th century records of Faroese ballads. Also to other »Norwegian« features in the Húsavík letters we may find Faroese equivalents in the ballads and in the spoken language of today.

It is important to consider the cultural relations between Norway and the Faroes in the Middle Ages. Since 1035 the Faroes constituted part of the Norwegian kingdom, and Norwegian laws were in force in the islands. We may suppose that the Faroese took Norwegian documents as patterns when writing. Thus Faroese features, though divergent from Norwegian, may be concealed by traditional spelling. This considered it seems most likely that a Faroese wrote the transcript of the Húsavík letters. The document is of great interest, not only for the vivid picture it shows us of life in the Faroes in the Middle Ages, but also for what it teaches us about the Faroese language of that period.

LITTERATURLISTA

1. *Hammershaimb—Jakobsen*, Færösk Anthologi, 1891
2. *Hamre, Håkon*, Færöymålet i tiden 1584—1750, 1944.
3. *Helgason, Jón*, Kongsbókin úr Föroyum, Útiseti 1951.
4. *Hægstad, Marius*, Anmälan av »Diplomatarium Færoense I av Jakob Jakobsen«, Arkiv för nordisk filologi nr. 26, 1910.
5. *Hægstad, Marius*, Vestnorske maalföre fyre 1350, II 2, andre bolken, Færöymaal, 1917.
6. *Jakobsen, Jakob*, Diplomatarium Færoense I, 1907.
7. *Svabo, J. Chr.*, Svabos færöske visehaandskrifter, udgivne for Samfund til udg. af gammel nordisk litteratur ved Chr. Matras, 1939.
8. *Sörle, Mikjel*, Færöysk tradisjon i norrønt mål, 1936.
9. *Widmark, Gun*, Det nordiska u-omljudet I, 1959.